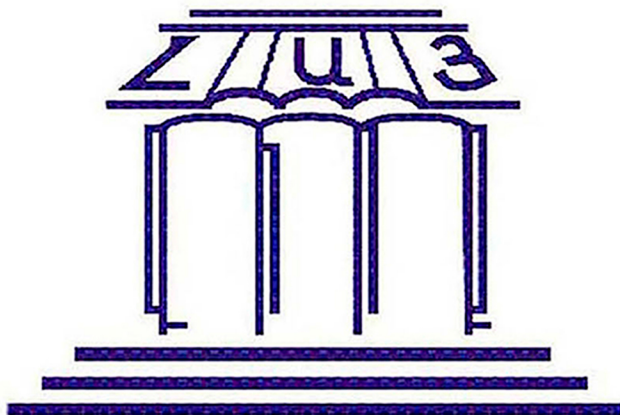

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

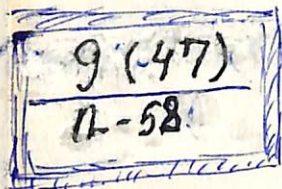
You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

2866

Full text transcription of the
manuscript

1931

2866

7)
12-58

30 JUL 2011
2802-10

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻՆ ԿԻՑ
ՀԵՌԱԿԱ ՈՒՍՄԱՆ ՔՅՈՒՐՈ

Ձեռագրի իրավունքով

ՊԱՏՄԱՆՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ՅԵՎ ԼԵԶՎԻ ՈՒ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՖԱԿՈՒԼՏԵՏՆԵՐ

ԿՈՒՐՍ I. 1931 թ. ԱՌԱՋԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ № 2

ԽՄՀՄ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

Դասախոս՝ Վ. ՌԵՏՈՒՆԻ

9(47)
12-58

ՅԵՐԵՎԱՆ. 1931

ՊԵՏՏՐԱՏԻ ՏՊԱՐԱՆ
ՊԱՏՎԵՐ 1533
ԳՐԱՌ. 6280 (Բ)
ՏՐԱԺ 1000

ՃՈՐՏԱՏԻՐԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ԲՆԱՐԱՅԻԿ ՄԻԱԳԵ- ՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՈՒՄ XVIII ԴԱՐՈՒՄ

(I-ին առաջադրությունը ինֆնուրույն մշակման համար) .

«Ֆեոդալիզմի քայքայումը և բացարձակ միապետության կազմվելը՝ դասակարգության մեջ քննության առանձն, թե ինչպես աշխատանքի հասարակական բաժանման և առևտրա-գրամական հարաբերությունների (առևտրական կապիտալի) ներդրածության տակ XVI—XVIII դ. դ. Ռուսաստանում տեղի յեր ունենում ֆեոդալիզմի քայքայման պրոցեսը: Քայքայման այս պրոցեսի բնորոշ դիմն այն եր, վոր ախրող դասակարգը—ֆեոդալական հասարակության սոցիալականները, կարվածատերերը—հին ֆեոդալական արտադրական հարաբերությունները և աշխատանքի ֆեոդալական կազմակերպությունն սկսեց հարմարացնել զարգացող առևտրա-գրամական հարաբերություններին: Այդ հարմարումն այն դժով ընթացավ, վոր սեահողի շրջանում զարգացավ կոռային տնտեսությունը, իսկ վոչ սեահողի շրջանում՝ դրամական-բահրային հարաբերությունը, միաժամանակ ուժեղացավ դյուդացիներին անձնական կախումը կարվածատերերից, վորը ճորտատիրական իրավունքի փոխվեց:

Այս առաջադրությունն ահա նվիրված է ճորտատիրական տնտեսության հիմնական բնորոշ գծերի ուսումնասիրությանը՝ դրա ամենաշխուկատար զարգացման շրջանում, այսինքն՝ XVIII դարում: Ճորտատիրական տնտեսության բնորոշ գծերի ուսումնասիրության հետ միասին անհրաժեշտ կլինի կանգ առնել նույնպես և ճորտատիրական տնտեսության այն հակասությունները յերեկան բերելու վրա, վորոնք հետագայում կտանեն դեպի այդ ճորտատիրական տնտեսության քայքայումը: (Ճորտատիրական տնտեսության քայքայման պրոցեսը քննության կառնվի հետագա առաջադրություններից մեկում):

Ռուսաստանի XVIII դարի ճորտատիրական տնտեսության ուսումնասիրության անցնելով՝ անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, վոր ուսական բուրժուական պատմական գիտությունը տնտեսական և դասակարգային հարաբերությունները պատմական զարգացման հիմնական

գործոն չհամարելով և այդ զարգացման հիմնական զսպանակը պետա-
թյան (ոռոսական բացարձակ միապետության) գործունեությունը մեջ
տեսնելով, պետություն, վորը նրանց կարծիքով դասակարգելից վեր և
կանգնած և այդ դասակարգելին ուղած ձեռքով առաջ եր մղում իրը թի
«վերդառակարգային» պետության շահերի համար ու տնտեսական հա-
րաբերությունների ձեռքը հաստատում իրավական նորմերի միջոցով, —
բուրժուական պատմական գիտությունը բնականաբար ուսումնասի-
րում եր վոչ թե տնտեսական հարաբերությունները և դասակարգային
պայքարը, այլ ոռոսական պետության զարգացումը և գործունեյու-
թյունը:

Այսպիսով, բուրժուական պատմաբանների կարծիքով, ճորտա-
տիրական տնտեսության զարգացումը վոչ թե առևտրա-դրամական
հարաբերությունների ներգործության տակ Ֆեոդալիզմի դանդաղացած
քայքայման հետևանքն եր, այլ պետության կողմից գյուղացիներին
կալվածատերերի դասակարգին ամրացնելու հետևանքն, և այդ այն
բանի համար, վորպեսզի այդ դասակարգը կարողանա պետությանը
ծառայել թաթաղների ճնշումից պաշտպանվելու գործում և այն: Նը-
րանց կարծիքով վոչ թե բուրժուական հարաբերությունների զարգա-
ցումը առաջ բերեց ճորտատիրական իրավունքի զարգացում, այլ ընդ-
հակառակը, ճորտատիրական իրավունքն առաջ բերեց կոռի զարգա-
ցումը: Պարզ և, վոր բուրժուական պատմաբանները վոչինչ չարեցին
ճորտատիրական տնտեսության, իրենից Ֆեոդալիզմի քայքայման ձեռքի
եյությունը պարզելու համար:

Ռուսական Ֆեոդալիզմի քայքայման և ճորտատիրական տնտեսու-
թյան եյության հարցի իսկապես գիտական մշակման հիմքը դրեցին
մարքսիստները և ամենից առաջ Լենինը: Իր «Ինչ եւ ժողովրդի բարե-
կամները» աշխատության մեջ, ապա ավելի մանրամասն «Կապիտալիզմի
զարգացումը Ռուսաստանում» գրքում Վ. Ի. Լենինը ավել և ճորտա-
տիրական տնտեսության, իրենից Ֆեոդալիզմի մի աշխատություն, եյու-
թյան սպառիչ գիտական թեորիական բնութագրերը: Ընկեր Լենինը ճոր-
տատիրական տնտեսության եյության վերլուծմամբ զբաղվել և Ռու-
սաստանի XIX դ. կապիտալիզմի զարգացման վերլուծության կապակցու-
թյամբ, ընդ վորում առաջինը նա հատկապես պարզ ու վորոչ հաստա-
տեց ճորտատիրության մնացորդների հակառակն ազդեցությունը Ռու-
սաստանի ազգարային և արդյունաբերական կապիտալիզմի զարգաց-
ման վրա: Բավական և մասնանշել Լենինի հայտնաբերած կապիտալիզ-
մի զարգացման յերկու ուղիի՝ ամերիկականի (գյուղացիականի) և պը-
րուսականի (կալվածատիրականի) պայքարը գյուղատնտեսության մեջ,
կամ այն փաստը, վոր ոռոսական ինքնակալությունը մինչև Փետրվար-

յան հեղափոխությունը հիմնականում կալվածատիրական կիսաճորտա-
տիրական բնույթ ուներ:

ԱՐՏԱԴՐՈՂԱԿԱՆ ՌԻՖԵՐԻ ՅԵՎ ԱՌԵՎՏՐԱ-ԴՐԱՄԱԿԱՆ ՀԱՐԱ-
ԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄԸ XVIII ԴԱՐՈՒՄ:

XVIII դարում տեղի յե ունենում առևտրա-դրամական հարաբերու-
թյունների հետագա զարգացումը, վորոնք արդեն բոլորովին պարզ նը-
վել և Ռուսաստանի տնտեսական կյանքի զարգացման վորոշիչ գործոնն
եյին դարձել դեռ XVI—XVII դ. դ.:

Արհեստը XVIII դարում շարունակում և իշխող մնալ, ինչպես XVI—
XVII դ. դ., եւլ ավելի տարածվում և և սկսում փոխվել մի կողմից
արդյունաբերական կապիտալիզմի սկզբնական ստադիայի, այսինքն՝
հասարակ կոոպերացիայի հիմքի վրա ազատ վարձու աշխատանք կերա-
սող արհեստանոցների և աշխատանքի բաժանման վրա հիմնված
մանր մանուֆակտուրաների, իսկ մյուս կողմից՝ մանր արդյունաբե-
րական ապրանքային արտադրության («տնայնագործական»), վոր շա-
հագործվում եր առեւտրական կապիտալիզմից—մեծագնորդից: Շատ
հաճախ մանուֆակտուրայի կազմակերպիչը սկսում և միևնույն ժամա-
նակ հանդես դալ չրջակայքի արհեստավոր-գյուղացիների արդյունաբե-
րական շինվածքների գնորդի դերում: Արհեստի զարգացումը և արհես-
տի վերածումն արդյունաբերական կապիտալի սկզբնական ստադիանե-
րի, նույնպես և «տնայնագործական» արդյունաբերության զարգաց-
ցամբ հիմնականում տեղի յեր ունենում վոչ-սեվահողի չրջանի գյու-
ղացիական տնտեսության մեջ: XVIII դարում ոռոսական քաղաքնե-
րը այդպես եւլ արհեստի կենտրոնատեղեր չդարձան և մինչև XIX դարը
այսինքն՝ մինչև արդյունաբերական կապիտալի եպոխան, արդյունաբե-
րական կյանքի կենտրոնների դեր չեն խաղում: Արդյունաբերական կյան-
քը համակենտրոնանում եր գյուղերում, ամբողջ գյուղեր մանածագոր-
ծական (տեքստիլ) և այլ «տնայնագործական» արդյունաբերության
կենտրոնների փոխելով:

XVIII դարում յերևան յեկած խոշոր մանուֆակտուրաների հիմքը
կազմում եր ելի նույն արհեստային տեխնիկան: Մանր արհեստի վերա-
բերմամբ արտադրական ձեռքի իմաստով պրոդրես հանդիսանալով, այդ
մանուֆակտուրաներն ունեյին սոցիալ-տնտեսական մի արատ, վոր
խիստ փոքրացնում եր դրանց պրոդրեսիվ նշանակությունը, դրանք բա-
նեցվում եյին ճորտական, անազատ աշխատանքով: Միևնույն ժամա-
նակ այդ մանուֆակտուրաները հիմնականում աշխատում եյին վոչ թի
մասսայական, այլ նեղ շուկայի համար, գլխավորապես պետական և
հասարակության վերնախավերի շուկայի համար:

Յեթե վոչ սեվահողի չըջանում զարգանում եր արդյունաբերությունը, ոտքս սեվահողի չըջանում բավական յեռանդով զարգանում եր գյուղատնտեսությունը: XVIII դարում Ռուսաստանի անտեսակա՞ն որդանիդմի յերկու մասերի այս աշխարհադրական բաժանումը և գերանց մշտական փոխադրեցությունն ել կաղմում են արդյունաբերության մեջ ճորտատիրական հարաբերությունների ծաղկման հիմքը:

XVIII դարում կալվածատերը գյուղացիներին շահագործում եր XVI-րդ և XVII-րդ դարերից մնացած ձևերով, այսինքն՝ բահրայի և կոռի ձևով: Այդ ձևերը XVIII դարում լիակատար արտահայտություն ոտացան: Այս պատճառով XVIII դարի համար կարող ենք խոսել ճորտատիրական հարաբերությունների ծաղկման մասին: Դրա հետ միասին XVIII-րդ դարում զարգանում եր գյուղացիներին շահագործելու մի այլ ձև՝ ել-գյուղացիների և արհեստավորների սղտագործութեւ կալվածատիրական գործարաններում:

ԿՈՌԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ.

XVIII-րդ դարում կոռային տնտեսությունը վերջնականապես բյուրեղացավ Ռուսաստանի սեվահողի չըջանում: Սեվահողի չըջանում կոռային տնտեսության ծագման ու աճման նախադրյալներից մեկը, ինչպես որդեն առաջին դասախոսության մեջ մատնանշել ենք, պետք ե համարել այս ուսյոնի գյուղացիության մեջ զրամական հարաբերությունների թույլ աճումը: Արհեստների բացակայությունը, գյուղատնտեսական արդյունքների վաճառքի հեռավոր չուկաները, — այս ամենն արգելակում եյին, վոր գյուղացիական տնտեսություններն առետրական կապեր հաստատեն: Այսպիսի պայմաններում կալվածատերը չէր կարող հուսալ, թե մեծ զրամական բահրա կստանա: Նա այլ բան տեսել չէր կարող, քան գյուղացիներին ողտագործել իրենվ բանվորական ուժ, նրանց սայլերով ու ձիերով հեռավոր տեղեր փոխադրել վաճառելու կոռի ժամանակ հենց նրանց արտադրած գյուղատնտեսական արդյունքները: Կոռային հարաբերություններն արգելակում եյին, վոր կոռային գյուղացիների մեջ զարգանան առեւտրա-զրամական հարաբերությունները և դիֆերենցիացիայի պրոցեսը: Կոռային հարաբերությունները գյուղացիական տնտեսությունների դերը հասցնում եյին սոսկ բանվորական ուժ մատակարարողի աստիճանի: Գյուղացիական տնտեսությունների ինքնուրույնությունը վճռականապես խախտվում եր, նրանք դառնում եյին կալվածատիրական տնտեսության կցանք՝ յենթարկելով նրա կարգ ու կանոնին:

«Վերջապես, աշխատավճար ղենտայի ժամանակ, — գրում և Մարք-

սը, — ինքն ըստինքնյան պարզ և, վոր, մյուս հավասար պայմաններում, առաջըջովին հավելյալ աշխատանքի հարաբերական քանակից և կախված, թե ինչ չափով անմիջական արտադրողը հնարավորություն կուներա իր դրությունը լավացնել, հարստանալ և բացի իր ասըրուսափ անհրաժեշտ միջոցներից՝ վորոչ ավելցուկ արտադրել»:¹⁾

Կոռային աշխատանքների չափն այնքան եր, վոր գյուղացիական տնտեսությանը հնարավորություն չէր տալիս զարգանալ և աճել: Գյուղացին հնարավորություն ուներ միայն իր գոյությունը պահել և իր տնտեսությունը քայքայումից ազատել: Ինքնուրույն արտադրողների — գյուղացիների — այս անչափ շահագործումն և կաղմում ճորտատիրության ևսոխայի ամբողջ գյուղացիական հուղմունքների արմատը: Գյուղացիները տենչում եյին փրկվել ճորտատիրության կաղանքներից, վոր իրենց սեփական ինքնուրույն տնտեսությունը վարեն, իսկ կալվածատերը սխտեմատիկորեն այդ տնտեսությունները հասցնում եր իր արդատեսության սոսկ կցան լինելու վիճակին և իր շահագործումով նրանց հնարավորություն չէր տալիս տնտեսապես զարգանալ:

Կալվածատիրական (կոռային) ճորտատիրական տնտեսության այն ընդհանուր պատկերը, վոր առաջին դասախոսության վերջում գծադրվեց Ռուսաստանի պատմության վերաբերյալ, XVIII դարում կատարյալ ձևվ ընդունեց: Կալվածը չուկային գյուղատնտեսական հումուլթ մատակարարող դաւձավ և իրենվ հիմնական ողակ մտով աշխատանքի հառարկական բաժանման սխտեմը: Գյուղացին չուկայից դուրս եր մղվում: Բայց դրա հետ միասին կալվածատիրական տնտեսությունը վոչ մի կերպ իր դրություն և եյությունը չկորցրեց: Առաջվա նման կալվածատերը վաճառում եր միայն իր արդյունքների մի մասը՝ իր և իր տան ծառաների (дворня) պահանջները նառուրայով բավարարելուց հետո: Ստացած փողը գործադրվում եր վոչ թե արտադրության տարրեր զնելու և տնտեսությունը լայնացնելու, այլ փարթամության առարկաներ ձեռք բերելու վրա: Բառարամերձ փարթամ պալատներ, պատկերասրահներ, ձիաբուծարաններ, փարթամ կյանք արտասահմանում, — ահա ինչն եր կյանում աշխատանքի արդյունքները:

Բայց կալվածատիրոջ մշտական կապը չուկայի հետ քայլ առ քայլ ուժասպառում եր նրա սպառողական տնտեսությունը և XIX դարի ընկզբին, յերբ ոռւսական կոռային տնտեսությունը համաշխարհային հումուլթի չուկա յեր ներգրավվում, այդ սպառողական ֆեոդալական տնտեսության քայքայման ինտենսիվ պրոցեսն և սկսվում:

¹⁾ Марке, Капитал, т. II ч. II, стр. 268.

XVIII դարում, գլխավորապես վոչ սեփահողի շրջանում, նկատվում էր դրամական բահրայի լայն տարածում: Այդ շրջանի կարվածատերերը (խոշոր կարվածատեր-արհեստիրատները) իբրև կանոն իրենց սեփական տնտեսությունը չէին վարում, ամբողջ հողը գյուղացիներին էին տալիս և դրամական բահրա էին ստանում: Այս յերեվույթն ամենասերտ կերպով կապված է առեվտրա-դրամական հարաբերությունների աճման լայնացման և խորացման հետ: «Սկզբում պատահական կերպով,—գրում է Մարքսը,—իսկ հետո շարունակ ալիքի ու ալիքի աղ-դային մասշտաբին մոտեցող չափերով արդյունքներով ունտան փոխվում է դրամական ունտայի, վորը յենթադրում է արդեն առևտրի, քաղաքի արդյունաբերության, ընդհանրապես արտադրության ու դրա հետ միասին նաև դրամական շրջանառության համեմատաբար նշանավոր զարգացում»:

XVIII դարում դրամական բահրայի լայն տարածումը ցույց է տալիս, վոր XVII դարի համեմատությամբ առևտրա-դրամական հարաբերությունների զարգացումն առաջ է ընթացել: XVII դարում տեսնում ենք, վոր համարյա հավասար իրավունքներով նստուրալ և դրամական բահրաները համատեղում են, բայց աստիճանաբար յերկրորդը դուրս է մղում առաջինին: Իսկ XVIII դարում տեսնում ենք դրամական բահրայի հաղթանակը և նստուրալ բահրայի դուրս մղվելը:

Վոչ սեփահողի շրջանում դրամական բահրան զարգանում էր գլխավորապես այն հիմքի վրա, վոր շարունակ ուժեղանում էին գյուղացիների մեջ արհեստներն ու առեվտուրը: Դրա հետ միասին, հողագործական գրադմունքներից վոչ հողագործական գրադմունքներին անցնելու կապակցությամբ, այստեղ աճում էր ներքին չուկա գյուղատնտեսական արդյունքների համար. այս պատճառով առեվտրի և արհեստների աճման կողքին՝ այստեղ գյուղացիներին վորոշ մասում տեսնում ենք գյուղատնտեսական արտադրության զարգացում ձեռնարկատիրական ձևով: «Նստուրալ ունտայի փոխարկումը դրամական ունտայի,—գրում է Մարքսը,—վոչ միայն անհրաժեշտորեն ուղեկցվում է չալլե նույն-իսկ նախորդվում է չքավորների և փոքրիկ վարձվող բատրակների դասակարգի կազմվելով: Այս պատճառով այդ նոր դասակարգի ծագման շրջանում, յերբ նա դեռ միայն պատահական (սպորադիկ) կերպով է հանդես գալիս, լավ դրություն մեջ գտնվող և ունտա վճարելու պարտավորություն ունեցող գյուղացիների մեջ անհրաժեշտորեն սովորություն է ստեղծվում շահագործել վարձու բանվորներին սեփական շահի հա-

մար, բոլորովին աշխատել, ինչպես Ֆեոդալիզմի եպիստոլում ասելի ունե-վար կախյալ գյուղացիներն իրենց հերթին վասալներ էլին պահում»:¹⁾

Այսպիսով, ճորտատիրական հարաբերությունների կեղևի տակ վոչ սեփահողի շրջանում աճում էին կապիտալիստական ֆերմերի տար-րերը, ճիշտ է, դեռ սաղմային ձևով: Կարվածատերերը խրախուսում է-լին իրենց գյուղացիների ինչպես առևտրական, արհեստային, աշխատել ձեռնարկատիրական գործունեությունը, և այս լիովին հասկանալի չէ: Կարվածատերն ապրում էր գյուղացիության մեջ առևտրա-դրամա-կան հարաբերությունների աճման հաշվին: Գյուղացիների հարստու-թյունը նշանակում էր նրա հարստացումը, վորովհետև նա վոչ մի փոքրիկ առիթ բաց չէր թողնում առևտուր անող գյուղացիների վրա բահ-րա բարդելու: Նա այստեղ բահրա չէր հավաքում վաստակալ վոչ թե այն բանի համար, վոր հողը տալիս էր նրանց ոգտվելու, այլ արդյու-նաբերական և առևտրական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքի համար: Այս մի տուրք էր առևտրա-կապիտալիստական զարգացման վրա, տուրք, վոր հավաքում էր գյուղացիների աշխատանքի հիմնական մասնայի վրա մոնոպոլիա ունեցող դասակարգը, ինչ ձևով էլ վոր ար-տահայտվելիս լինեք այդ տուրքը:

ԱԶՆՎԱԿԱՆՆԵՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐԱԿԱՆ ԶԵՆՆԱՐԿԱՏԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ.

XVIII դարի յերկրորդ կեսը կարվածատիրական մանուֆակտուրա-ների աճումով է ընդթափվում: Դրանց աճումը մի կողմից՝ խոշոր ար-դյունաբերության արդյունքների պահանջի լայնացման պատասխան էր, հետեվաբար և աշխատանքի բաժանման աճման և խորացման ցուցանիշը. մյուս կողմից՝ դրանց արագ աճումն ամենասերտ կերպով կապված է կարվածատերերի փորձերի հետ լայնացնել արտադրվող հումույթի վա-ճառքը և զբաղեցնել գյուղացիների ազատ բանվորական ձեռքերը, հա-կապես վոչ սեփահողի շրջանում: Միայն այս կապակցությամբ էլ կա-րող ենք հասկանալ այդ մանուֆակտուրաների և՛ էյությունը, և՛ պատ-ժույթյունը: Դրանք մեծ մասամբ ինքնաբավ նշանակություն չունե-լին և կազմակերպվում էին իբրև գյուղատնտեսության ոժանդակ ձե-նարկություններ՝ գյուղատնտեսական հումույթը վերամշակելու և ա-զատ բանվորական ձեռքերն զբաղեցնելու համար, հատկապես ձմռանը: Այդ մանուֆակտուրաների հիմնական բաղան վոչ սեփահողի շրջանի ճորտ արհեստավորներն ու «տնայնագործներն» էլին: Դրանց հիմնական գրա-յթը նույնպես սարսոգական էր, ինչպես վոր կարվածինը: Կարվա-

¹⁾ Маркс, Капитал, т. III, ч. II, стр. 273.

ծառերն արտադրված ապրանքների վաճառքից ստացած փողը ծախ-
սում եր, այլ վոչ թե արտադրութեան մեջ դնում, լայնացնում այն:
Առհնձ այդ արտադրութեանը լայնացնել եւ չեր կարելի: Կարվածատի-
բակեան մանուֆակտուրաների շրջանակները դժված եյին կարվածի ճորտ
արհեստավորների և հումուլթի առկայութեամբ: Այդ մանուֆակտու-
րան դիմանում եր վոչ թե մրցակցութեան (կոնկուրենցիայի) շնորհիւ,
հետեւեալաբար վոչ թե պրոդուկցիայի վորակի և քանակի լավացման և ար-
տադրութեան անխնդակայի կատարելագործման շնորհիւ, այլ մոնոպո-
լիայի շնորհիւ: Մանուֆակտուրաներն աշխատում եյին վորոշ շուկայի
համար, զլիսավորապես պետական շուկայի համար:

Ճորտատիրական մանուֆակտուրան իր սոցիալ-տնտեսական բու-
վանդակութեամբ կապիտալիստական անվանել չի կարելի, վորովհետեւ
այնտեղ չկար կապիտալիստական մանուֆակտուրայի հիմնական նշանը—
«ազատ» բանվորը: Յեւ ճորտատիրական մանուֆակտուրաները չեյին
վոր բազա հանդիսացան մեր խոշոր կապիտալիստական ինդուստրիայի
հետագա զարգացման համար, այլ գյուղացիական արդյունաբերութեան
նը և ազատ բանվորական ձեռքերի կիրառման վրա հիմնված մանուֆակ-
տուրաները:

ԱՌԵՎՏՐԱԿԱՆ ԲՈՒՐԺՈՒԱԻԱԶԻԱՅԻ ՅԵՎ ԿԱԼՎԱՄԱՏԵՐԵՐԻ ՊԱՅ-
ԲԱՐՆ ԱՌԵՎՏՐԻ ՅԵՎ ԱՐԻՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ԻՇԽԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

XVIII դարում հին վաճառականութեանը վոր աճել եր հովանավորու-
թեան և մոնոպոլիայի շնորհիւ, պետք ե յերկու կողմից գրոհի դիմանար:
Մի կողմից՝ զարգանում եյին գյուղացիական առևտուրը և գյուղա-
ցիական արդյունաբերական գործունեյութեանը, ուժեղ մրցակցութեան
տեղծելով վաճառականների առևտրական և արդյունաբերական դու-
րունեյութեան համար: Մյուս կողմից՝ կարվածատները, ինչպես վե-
րեւիլ տեսանք, ձեռնարկեցին մանուֆակտուրաներ կազմակերպել և րո-
կեցին ակտիւ մասնակցութեան ունենալ առևտրին:

Դեռ 1727 թ. կառավարական բարձրագույն որդանը, Գեորգուլայն
Դապտնի Խորհուրդը, քննելով առևտրի հանձնաժողովի կարծիքը ուս-
ական վաճառականութեան ապրած կրիդիտի մասին, յեկավ այն հետե-
ւութեան, վոր «վաճառականութեանը խիստ քիչ ե և, կարելի չե տեսլ,
արդեն ամենեւին չկա, վորովհետեւ ըստ վաճառանոցները խլված են
վաճառականներից և առևտուր են անում բարձրաստիճան անձերը և
նրանց մարդիկ ու գյուղացիները»:

Այս տեսակետից ընտրոշ են այն հրահանգները, վոր զանազան քա-
ղաքների վաճառականները և արդյունաբերողները տալիս եյին իրենց
«պատգամավորներին», վորոնք ընտրվում եյին մասնակցելու նոր որոնս-

դիրք կազմող Յեկատերինայի հանձնաժողովին. այդ հրահանգները լիքն
են գյուղական առևտրի և արհեստների զարգացմանը վերաբերող գոն-
դառներով: Գանդատվում եյին, վոր շուկաներում զարգացել են մեծա-
դնորդները: «Փոք արգելք չեն քաղաքի և վաճառականութեան համար
գյուղերում և ավաններում յեղած շուկաները, վորովհետեւ գյուղա-
ցիականութեան իր բերքի և արդյունքների վոչ մի մասը, այսինքն՝ վոչ հո-
ցահատիկը, վոչ կանեփի թելը, վոչ յուղը և այլն, քաղաք չի բերում
վաճառելու, այլ վաճառում ե յուղերում և ավաններում՝ զների վրա
բաժան հավելում անելով: Ու վոչ միայն զների վրա յե հավելում
կատարվում, այլ և գյուղացիներն իրարից մեծ քանակութեամբ ապրանք
են դնում, մի ձեռքում կենտրոնացնում՝ հույս ունենալով վոր վաճա-
ռականներն անհրաժեշտորեն զնելու են այն»:

Գանդատվում եյին իբրեւ վաճառական չցուցակագրված, հետեւա-
բար և քաղաքներում տուրք չվճարող գյուղացիների առևտրից:

Արդյունաբերողները զանգատվում եյին գյուղացիների արհեստնե-
րի և գյուղացիական մանուֆակտուրաների մրցակցութեանից:

Զարգացման վաղ աստիճանում գյուղացիներից դուրս յեկած առե-
տրականներն ու արդյունաբերողները չեյին կարող հաղթել վաճառա-
կանների առևտուրը և մանուֆակտուրան, բայց XIX դարի սկզբին
հաղթանակը նրանց կողմն ե լինելու: Այնուամենայնիւ գյուղացիներն
իրենց միջավայրից հանգես եյին բերում խոշոր վաճառականներ և ար-
դյունաբերողներ:

Աշխուկանութեանը սատարում և խրախուսում եր գյուղացիական
առևտուրը և արդյունաբերութեանը և առևտրի ու արդյունաբերու-
թեան մեջ վաճառականների և արդյունաբերողների մոնոպոլիա ունենա-
լու պահանջների դեմ եր դուրս գալիս:

Մյուս կողմից՝ արդյունաբերողներն ստիպված եյին համառ պայ-
քաբ մղել ագնիականների արդյունաբերական ձեռնարկատիրութեան դեմ
նրանք յեռանդալին մատնանչում եյին այն հանդամանքը, վոր կարվածա-
տները չափազանց շատ մանուֆակտուրաներ եյին բաց արել, այնպես
վոր ապրանք վաճառելու տեղ չկար: Արդյունաբերողների կարծիքով
ագնիականները «պետք ե ջանք թափեն լավագույն գրութեան հասցնել ի-
րենց գյուղացիների հողագործութեանը և հետեւին, վոր գյուղացիներն
իրենց հողն աշխատատիրութեամբ և յեռանդով մշակեն: Սրանից բոլորն
ողուտ կստանան: Այլ վոչ թե գործարաններ սարքեն ու աշխատով բան-
վորական ձեռքերը հողագործութեանից հեռացնեն»:

Միևնույն ժամանակ արդյունաբերողներն իրենց գոծարանների և
ֆաբրիկաների համար ճորտներ զնելու թույլտվութեան եյին պահան-
ջում: Իհարկե, սրանում յերեվան եր գալիս նրանց ավելի ապահով

սեպակի յեկամուտ ստանալու և կարվածատերի գրության անցնելու ձգտումը: Բայց միևնույն ժամանակ արդյունաբերության համար ճորտեք ձեռք բերելու իրավունքի պահանջը բացատրվում է այն բանով, վոր ազատ բանվորական ձեռքերը բավականին և նրանց ուժեղ չափով շահագործել չէր կարելի, վորովհետև նրանք այդ շահագործմանը հակահարված էլին տալիս:

Կարվածատերերը, պատասխանելով արդյունաբերողներին, մատնանում էին այն հանգամանքը, վոր կարվածներում առանց արհեստներիով զբաղվելու չի կարելի կառավարվել, վորովհետև «չառ սակավահող գյուղեր կան, վորտեղ նշանավոր թվով մարդիկ առանց արհեստի չեն կարող իրենց ապրուստն իսկ հոգալ»: Յեվ վոր «գործարաններն ու հատկապես այնպիսիները, վորոնք գյուղի արդյունքների մշակումով չեն զբաղվում, արդյոք հողագործության լավացման լավագույն յեղանակը չեն հաղիսանում: Այն հողագործը, վորը միջոցներ է գտնում առանց ուղացնելու վաճառել իր արդյունքները, հետևյալ տարին կլանա ավելի մեծ խնամք տանել դրանց մասին»:

Կարվածատերը, բանվորական ձեռքերի և հումուլթի մոնոպոլ առեր, վորձում էր վաճառականներին հումուլթի վերամշակման և փոխանակության վորոտից դուրս մղել, նրանց իր առեկտրական և արդյունաբերական գործունեությունը փոխարինելով, իր մանուֆակտուրաները սարքելով, ինքն առևտուր անելով կամ գյուղացիներից ինքը գնելով հումուլթը: Նա պայքարում էր այն բանի համար, վոր ինչքան կարելի չէ քիչ համեմատ աշխատանք ընկնի առևտրականների ձեռքը և ինչքան կարելի չէ շատ մեծ իրեն:

Դրա հետ միասին նա սատարում էր գյուղացիական արդյունաբերությունը և առևտուրը, վորովհետև նա գյուղացիներից դրամական բահրայի ձեռքով ստանում էր այն բանի մի մասը, վոր առեկտրականները պոկում էին անմիջական արտադրողից, ինչ վոր չէր կարող անել ցենզավոր վաճառականությունից վերաբերմամբ:

ՃՈՐՏԱՏԻՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ.

Ֆեոդալիզմին վերաբերող դատարանությունից մեջ արդեն ասել ենք, վոր արտադրության հասարակական հարաբերությունները ֆեոդալիզմի ժամանակ հանդես էին գալիս իրենից անձնական կախման հարաբերություններ: Բայց ֆեոդալիզմի եպիսոպոսում անմիջական արտադրող-գյուղացիների այդ անձնական կախումը մեղմ ձև ուներ, սոսկ բահրային պարտավորությունների հետ էր կապված: Ֆեոդալական գյուղացին ճորտ չէր, այսինքն՝ նա ֆեոդալի անձնական սեփականությունը չէր:

XVI դարում նատուրալ բահրայից կոռլին և դրամական ռենտային անցնելիս՝ կախման մեղմ ձևերը սկսեցին դաժան ձևերի փոխվել. ուճեց, ինչպես տեսանք, ճորտատիրական իրավունքը: Յեվ այս լիովին հասկանալի չէ: Մենք տեսանք ինքնուրույն արտադրող-գյուղացիների շահագործման սխառմը կոռլի և դրամական բահրայի պայմաններում: Այդ սխառմը դուրս էր քաշում ինչպես կոռային, այնպես էլ բահրառու գյուղացիների բոլոր հյուլթերը: Կոռը վճռականապես արգելում էր գյուղացիական տնտեսություն ինքնուրույն զարգացում: Դրամական բահրա վերցվում էր արդյունաբերական և առեկտրական գործունեությունից, այսինքն՝ այն գյուղացիներից, վորոնք մեծագույն չափով ինքնուրույնություն էին ստացել: Ինչպես է հնարավոր դառնում այսպիսի շահագործումը: Չուտ տնտեսական հարաբերություններով չի կարելի բացատրել այն: Արդի վոր ֆեոդներն այնպիսի բարձր ռենտա կվճարի, ինչպիսին վճարում էր բահրառու գյուղացին: Ֆեոդները հողատիրոջը վճարում էր ղուտ տնտեսական որենքներով պայմանավորված ռենտա: Հետևյալբար, ճորտատիրական շահագործման համար, բացի տնտեսական հարաբերություններից, անհրաժեշտ էր նաև արտատնտեսական հարկադրանք, այսինքն՝ բռնություն: Այդ դերը խաղաց ճորտատիրական իրավունքը: Կարվածատերը գյուղացիներից բահրա չէր վերցնում և նրանց կոռլ ուղարկում վոչ թե այն պատճառով, վոր գյուղացիները նրանից հող էին վարձակալում, այլ այն պատճառով, վոր գյուղացիները նրանից անձնական կախում ունեյին:

Կարվածատիրոջ այդ իշխանությունը գյուղացու անձի վրա արտահայտվում էր այն բանով, վոր կարվածատերն իրավունք ուներ դատել գյուղացուն, զնել և վաճառել նրան, պատիժներ տալ և այլն: «Հողատերերն իրենց կարվածներում անում են այն ումենը, ինչ վոր նրանց հաճ չի թվում, բացի մահապատից, վոր արգելված է», — պատասխանում էր Յեկատերինա II-ը XVIII դարի Ֆրանսիական մատերիալիստ-փիլիսոփա Ինդերոյի հարցին: Կարվածատերը, ռուս գրող Ռադիշչևի ասելով, իր գյուղացիների համար «որենսդիր էր, դատավոր, իր վճռի գործողը և ըստ իր ցանկություն հայցատեր, վորի դեմ դատակիրը վոչինչ ասել չէր կարող»: Իսկ իր այսքան անսահման իշխանությունն իր ճորտերի վրա իրականացնելու համար նրան իր պետական ապարատով ոգնում էր ինքնակալությունը, վոր ճորտատեր-կարվածատերերի դիկտատուրան էր:

ԹԵՄԱՅԻ ՊԼԱՆԸ .

«Ճորտատիրական տնտեսությունը և բացարձակ միապետությունը Ռուսաստանում XVIII դ.» առաջադրության ինքնուրույն մշակման ծամանակ պետք է ղեկավարվել հետևյալ պլանով .

I. ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԲԱԺԱՆՄԱՆ ՅԵՎ ԱՌԵՎՏՐԱ-ԴՐՄ ՄԱԿԱՆ ՀԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ XVIII դ.

1. Մանր (տնայնադրժական և արհեստային) և խոշոր արդյունաբերության զարգացումը :
2. Ներքին և արտաքին առևտրի զարգացումը և առևտրական կապիտալի դերը յերկրի եկոնոմիկայում :
3. Կառավարության արդյունաբերական և առևտրական բաղադրականությունը :

II. ԿՈՌԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

1. Կոռային տնտեսության հիմնական գծերը և նրա տարածման պայմանները :
2. Գյուղացիական տնտեսության զարգացումը կոռի տիրապետման ուսյուններում :
3. Կարվածատիրական և գյուղացիական տնտեսության փոխհարաբերությունները կոռի տիրապետման պայմաններում :

III. ԲԱՀՐԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ .

1. Բահրային տնտեսության հիմնական գծերը և նրա զարգացման պայմանները :
2. Գյուղացիական տնտեսության զարգացումը բահրային կարվածաների տիրապետման ուսյուններում :
3. Կարվածատերերի և գյուղացիների փոխհարաբերությունները բահրային կարվածաներում :

IV. ՀՈՐՏԱՏԻՐԱԿԱՆ ՄԱՆՈՒՖԱԿՏՈՒՐԱ

1. Վոաչինային (կարվածատիրական) մանուֆակտուրաների զարգացման հիմնական պատճառները :
2. Վոաչինային մանուֆակտուրաների սոցիալ-տնտեսական ելույթները :
3. Պոսեսորն գործարանների զարգացման պայմանները և գրանցացիալ-տնտեսական ելույթները :

4. Ճորտ և պոսեսորն բանվորների հավաքման պրոցեսը և նրանց տնտեսական դրությունը :

5. Վաճառականական և կարվածատիրական մանուֆակտուրաների պայքարի հիմնական մոմենտները :

V. ՀՈՐՏԱՏԻՐԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

1. Արտատնտեսական հարկադրանքը (ճորտատիրական իրավունքը) իբրև ճորտատիրական տնտեսության հիմք և XVIII դարի ուսումնական պետության զառախարդային կառուցվածքը (ստրուկտուրան) :
2. Դառնալարդերի հարաբերակցությունը և բացարձակ միապետության (ինքնակալության) զառախարդային բնույթը XVIII դ. :

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԱՐՏԱԴԻՐ

1. Покровский, М. Н.—Русская история с древнейших времен. т. III, гл.—«Денежное хозяйство».
2. Покровский, М. Н.—Очерки по истории русской культуры. гл.—«Крепостное хозяйство».
3. Покровский М. Н.—Русская история в самом сжатом очерке, ч. I и II, стр. 89-111, гл.—«Крепостное государство», по изд. 1925г.
4. Նախորդ դրքի հայերեն թարգմանությունը.—Մ. Պակրովսկի, Ռուսաց պատմություն, Ա. և Բ. մաս, էջ 96-120 «Ճորտատիրական պետություն» գլուխը) :

ՀԱՅ ՊԱՐՏԱԴԻՐ

1. Ленин.—Развитие капитализма в России. Собрание соч. т. III, изд. 2-ое, стр. 142-233.
2. Лященко, П.—История русского народного хозяйства, изд. 1927 г., Гиз, стр. 195-233.
3. «Крепостная Россия»—сборник статей, изд. 1930 г., статья А. Малышева.—«К вопросу о сущности крепостного хозяйства», гл. I.

ՄԵԹՈԴԱԿԱՆ ՑՈՒՑՄՈՒՆՔՆԵՐ

«Ճորտատիրական տնտեսությունը և բացարձակ միապետությունը Ռուսաստանում XVIII դ.» առաջադրության մշակումը դժվար կլինի նյութի ընդարձակության պատճառով, ուստի պետք է սահմանափակվել

29-25119

ավելի համեստ խնդրով, այն ե՛ վերեր բերված պլանի հիման վրա ընդհանուր, բայց ճշգրիտ պատկերացում՝ ստանալ ճորտատիրական տնտեսության զարգացման հիմական դեմերի և մոմենտների մասին:

Բացի պարտադիր գրականությունից՝ ուսանողները պետք է ոգտագործեն նաև «Ուսումնա-սթանդակ նյութ» բաժնում բերված հատվածները և տվյալները:

1. Առաջագրության առաջին կետը մշակելիս՝ պետք է պարզել, թե ինչ չափով և ինչ ձևով առևտրա-գրամական հարաբերությունների, կապիտալիստական արդյունաբերության զարգացման ընդհանուր ընթացքն ազդում էր կալվածատիրական և գյուղացիական տնտեսության վրա: Սրա համար անհրաժեշտ է նախապես քննել, թե ինչ չափով գյուղացիների ճորտացումը սահմանափակում էր կապիտալիստական տարրերի զարգացումը յերկրի եկոնոմիկայում և ինչ չափով, այնուամենայնիվ, ճորտատիրական կալվածը ներգրավում էր լայն շուկային հարաբերությունների վորրորը՝ առևտրա-գրամական հարաբերությունների անշեղ զարգացման շնորհիվ:

Վերջին հարցի լրիվ պարզարանման համար անհրաժեշտ է քննել այն կարեվոր հարցը, թե ինչպես էր կատարվում աշխատանքի աշխարհագրական և հասարակական բաժանումը, յերբ շարունակ ավելի մեծ չափով զազութացվող (կոլոնիզացիայի յենթարկվող) ծայրամասերը ներգրավվում են ընդհանուր տնտեսական սխտեմի մեջ:

Սրանից հետո միայն կարելի յե պարզել վերջերս այնքան վեճեր հարուցող հարցերը, այն ե՛ առեվտրական կապիտալի դերը Ռուսաստանը XVIII դարի պատմության մեջ և ճորտատիրական տնտեսության եյությունը:

Այս հիմնական հարցերից հետո հեշտ է վորոշել ինքնակալության առեվտրական և արդյունաբերական քաղաքականության եյությունն ու ընույթը XVIII դարում:

Առաջին կետի մշակման համար պետք է ոգտվել հետևյալ գրականությունից.

Покровский.—«Русская история с древнейших времен», т. II. гл. XIII.—«Промышленная политика Петра», ապա նույն հեղինակի նույն գրքի III հատորի «Денежное хозяйство» գլխի հատկապես առաջին տաս եջը և «Ուսումնա-սթանդակ նյութի» I կետին վերաբերող բաժինը:

2. Առաջագրության յերկրորդ կետը կենտրոնական նշանակություն ունեցող կետերից մեկն է, վորովհետև կոռային հարաբերություններն ամենից ավելի տիպիկ են ճորտատիրական տնտեսության համար, թեև

ամենեկին բացառիկ չեն: Կոռային հարաբերությունների եյությունը պարզելու համար, առաջին հերթին անհրաժեշտ է քննել կոռի զարգացման և կալվածք շուկային հարաբերությունների վորրորը ներգրավվելու միջև գոյություն ունեցող կապը: Սրանից հետո պետք է կանգ վերցնել հետևյալ յերկու հարցի վրա. ա) կալվածատերերի և գյուղատնտեսների արտադրական հարաբերությունները կոռային տնտեսության պայմաններում, բ) ինչ պատճառներով էլին պալմանավորված կոռի զարգացումը և արտադետումը վորոշ ոայուններում: Այստեղ պետք է պարզել նաև այն հարցը, արդյոք կոռային տնտեսությունը Ֆեոդալիզմի մի ալլատեսակությունն է, թե տնտեսության մի հատուկ տիպ է, վոր տարրեր է և՛ Ֆեոդալիզմից և՛ կապիտալիզմից:

Ապա պետք է պարզել ճորտատիրական տնտեսության զարգացման հիմնական մոմենտները և ցույց տալ, թե ինչ հակասություններ էլին աճում կալվածատիրական և գյուղացիական տնտեսությունների միջև կոռային շահագործման ուժեղացման հետ:

Յերկրորդ կետի մշակման համար ոգտվել հետևյալ գրականությունից.

Покровский.—«Очерки по истории русской культуры, гл.—«Крепостное хозяйство», ապա նույն հեղինակի՝ «Русская история с древнейших времен», т. III гл. «Денежное хозяйство», հատկապես վերջին եջերը և «Ուսումնա-սթանդակ նյութի» II և III կետին վերաբերող բաժինը:

3. Առաջագրության յերրորդ կետում ամենից առաջ անհրաժեշտ է պարզել ճորտատիրական տնտեսության բահրային սխտեմի տարրերից գճերը և ցույց տալ, թե ինչ չափով կոռային սխտեմի զարգացումը և դերիշխումը կախված է գրամական-առևտրական հարաբերությունների զարգացումից և ճորտատիրական տնտեսության մեջ կապիտալիստական տարրերի թափանցման ալլ մոմենտներից: Սրա համար պետք է գտնել նատուրալ և գրամական բահրայի զարգացման պատճառները և այդ յերկուսի հարաբերակցությունը բահրային կալվածում:

Բահրային կալվածում գյուղացիական տնտեսության գրությունը քննելիս՝ անհրաժեշտ է վորոշել, թե ինչի հետեմանք էր ճորտ գյուղացիների յերտավորումը և ինչ տնտեսական ու սոցիալական արդյունքների հասցեից այն: Հատկապես այստեղ պետք է պարզել, թե 1) ինչ ազդեցություն ունեցավ գյուղացիության յերտավորումը քաղաքի վոչ հոգադորճ բնակչության աճման վրա և 2) ինչ տնտեսական գործունեություն էր յարգող գյուղացիության հարուստ վերնաշերտը:

Յերրորդ կետի մշակման համար պետք է ոգտվել նույն դրահանու-
թյունից, ինչ մասնանշված է յերկրորդ կետում:

4. Առաջագրության չորրորդ կետում ամենից առաջ պետք է պար-
զել, թե ի՞նչ պատճառների շնորհիվ արդյունաբերությունն էլ ճորտա-
կան աշխատանքի շահագործման հիմքի վրա սկսեց զարգանալ:

Ապա պետք է պարզել ճորտատիրական Փաբրիկայի տեխնիկական
բազան, ցույց տալ, թե ի՞նչ ճյուղերում ամենից շատ զարգացավ ճոր-
տական աշխատանքի վրա հիմնված խոշոր արտադրությունը և ի՞նչ
չափային համար էր աշխատում նա:

Այս բոլորի հիման վրա պետք է վորոշել կալվածատիրական մանու-
ֆաբրիկայի սոցիալ-տնտեսական եյությունը և դրա կապը կալվածա-
տիրական տնտեսության սոցիալ-տնտեսական եյության հետ:

Ապա անհրաժեշտ է պարզել այդ տիպի խոշոր արդյունաբերության
հետամնացության պատճառները և դրանում աշխատող գյուղացիների
դրությունը:

Չորրորդ կետի մշակման համար պետք է ոգտվել Պակրովսկու յեր-
րորդ կետում նշված աշխատությունների միևնույն գլուխներից:

5. Առաջագրության հինգերորդ կետում պետք է պարզել XVIII
դարի ռուսական պետական կարգի եյությունը և պետության դասա-
կարգային բնույթը:

Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, վոր յերկրի եկոնոմիկայի
հիմքը կազմում էր արտատնտեսական հարկադրանքը, վոր պայմանա-
վորում էր ճորտատիրական տնտեսության և իրավունքի տիրապետու-
մը, անհրաժեշտ է պարզել, թե ի՞նչպես էյին շահագործվում անմե-
ջական արտադրողներն այդ պայմաններում և ի՞նչ տարբերություն կա
այդ և հյուպիսոսիսական շահագործման միջև, յերբ իշխում է տնտե-
սական հարկադրանքը:

Ապա պետք է պարզել անմիջական արտադրողների, այս դեպքում
գյուղացիների, իրավական և քաղաքական դրությունը ճորտատիրա-
կան պետության մեջ և ցույց տալ, թե ինչպես գյուղացիության ճո-
րտացումով վորոշվեցին Ռուսաստանի դասակարգային կառուցվածքը և
դասակարգերի հարաբերությունները XVII դ.:

Այստեղ շատ անհրաժեշտ է պարզել, թե ի՞նչ հարաբերության մեջ
էյին կալվածատերերը և առևմտական բուրժուազիան, ինչո՞վ է բա-
ցատրվում առաջինների քաղաքական տիրապետումը և ինչ էր յեր-
կրորդի քաղաքական տեսակարար կշիռը:

Այս հարցերը լիովին պարզելուց հետո հեշտ կլինի նաև լուծել
ռուսական XVII—XVIII դ.դ. պատմության հիմնական պրոբլեմը,

այն է՝ ինքնակալության դասակարգային բնույթը, այսինքն պարզել,
թե ինքնակալությունն առաջին հերթին և գլխավորապես ի՞նչ դասա-
կարգի շահերն էր պաշտպանում:

Այս կետի մշակման համար պետք է ոգտվել հետևյալ գրականու-
թյունից.

Պակրովսկի. — Ռուսաց պատմություն (համառոտ ուրվագիծ) I և II
մաս, «ճորտատիրական պետություն» գլուխը:

Ռուսերեն իմացողները թող ոգտագործեն նույն գրքի սուսերեն
իմացրի նույն գլուխը:

Покровский.—Очерки по истории русской культуры, гл.
«Крепостное хозяйство».

Մեթոդական ցուցմունքների համաձայն տվյալ առաջագրությանը
մշակելիս, ամեն դեպքում անհրաժեշտ է, վոր հեռակայողը նախ մշակի
ներածական խոսքը, ապա միայն հետագա աշխատանքին անցնի:

Ք. ՄԱՆԻՇԵՎ

ՌԻՍՈՒՍՆԱ-ՈՒԺԱՆԴԱԿ ՆՅՈՒԹ

ԱՌԱՋԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ԿԵՏԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ
ԱՌԱՆՁԻՆ ԱՌԱԲԿԱՆԵՐԻ ԱՐՏԱՀԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԻՆԱՄԲԿԱՆ

Հազանաթիկներ

1717—19 թ. թ.	31,758	Հեռվ.
1758—60 » »	70,000	» 114000 ուրբուռ
1778—90 » »	400,000	» 1000000 »
1790—92 » »	223,000	» 822000 »
90-ական թ. թ. վերջը	1000,000	»

(По В. И. Покровскому.—Сборник по истории и статистике внешней торговли России, т. I, стр. 2).

Ֆրանսիական լեվ տալանտի կտավներ.
սավենդուկ (պարուսիկ)

1758—62 թ. թ.	722	հազար
1793—95 » »	251	»
1800—15 » »	212	»

(Сборник В. И. Покровского, т. I, стр. 286).

Յեղիար

1762 թ.	1,158	հազար փութ
1766 »	2,335	» »
1773 »	2,744	» »
1779 »	3 միլիոն փութ	
1794 »	3,3	» »

(Кулишер.—История русской торговли, стр. 220).

Յաճա (սեկ) լեվ կաշի

1749 թ.	204	հազար ուրբուռ
1778—80 թ. թ. 140	»	»
1790—92 » » 112	»	»

(Сборник В. И. Покровского, т. I, стр. 183).

Ռուսաստանի ներմուծման բնութագիրը 1790—1792 թ. թ.

Դինի, ողի, պորտեր, գարեջուր	1777	հազար ուրբուռ
Հաքար	3789	» »
Կաֆե	631	» »
Թեղ	399	» »
Մրգեր	787	» »
Աղ	524	» »
Մետաքսի հումք	986	» »
Ներկեր	1486	» »
Բրդե հյուսվածքներ	4588	» »
Մետաքսե հյուսվածքներ	1545	» »
Բամբակե »	2582	» »

(Кулишер.—История русской торговли, стр. 221).

ՃՈՐՏԱՏՈՒԹՅԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԳԾԵՐԸ XVIII ?

Ճորտատիրական կողային տնտեսության զարգացման մեջ XVIII—XVIII դ. դ. եւոխան ել պետք է քննել այդ տնտեսության սպառողական ելույթյան դանդաղ քաղքայման և աստիճանաբար ապրանք արտադրող տնտեսության փոխվելու տնտեսության անկյան տակ: Ռուս կալվածատերերը չուկա յեր դուրս դալիս իրրե այն արդյունքներին մի մոտի վաճառող, վոր նրա տնտեսության մեջ արտադրված էլին սպառողական նպատակներով, հենց դրանով էլ նա «խրվում է» չուկային չարտերբությունների մեջ, քաշվում է դրանց մեջ: Նրա մեջ առաջին նում է փող ձևեր բերելու, կուտակում անելու բուռն տենչը, նա քաղա առ քաղ իր տնտեսության արդյունքների շարունակ ալելի ու ալելի մեծ մասը չուկա յե սկսում հանել, աստիճանաբար իր տնտեսությունը հարմարեցնելով բացառաբեա չուկայի համար աշխատելուն: Կալվածատիրական տնտեսության սպառողականից ապրանք արտադրող տնտեսության փոխվելու պրոցեսի արագությունը, վոր տալքեր է առանձին տնտեսությունների համար, շատ հանգամանքներից է կալված վորոնց մեջ անհրաժեշտ է ամենից առաջ մատնանչել տնտեսության չափը (չահագործվող բանվորական ձեռքերի քանակը): Ողորդ տնտեսությունն ալելի արագ է ապրանքայնանում, մանրները—ալելի գոնդաղ ու նույնիսկ շատ դանդաղ: Նշանակություն ունեն նույնպես և կալվածի տեղադրությունը չուկայի վերաբերմամբ և մի ամբողջ շարք ալլ հանգամանքներ:

Դրա հետ միասին չուկայի հետ կապված տնտեսության տոտանին «հատվածները» տարրեր ձեվով են ապրանքայնանում:

Մենք այժմիս զանգալ և սպանաբանութեամբ իսկապէս հասցանա-
տիկային տնտեսութեանը: Հացահատիկները չուկան — ամենից ուռա-
տաբան չուկան — շատ ամենիս զանգալ եր ածում, քան տեխնիկական
կուլտուրաները (վուշի, կանեփի և այլն) և դուրստնտեսութեան հետ
կապված տնտեսագիտութեան արդյունքների չուկան: Այս պատճառով
այդ ճյուղերում ձեռնարկատիրութեան ամենիս վաղ և սկսում գա-
րանալ:

Տեխնիկական կուլտուրաների սպանաբանացման կողքին դարձանում
և ուռա աղն լիակենութեան արդյունաբերական ձեռնարկատիրութեանը:
«Տրամաբանորեն և ժամանակագործեն — գրում եր ընկ. Պակրովսկին, —
ինտենսիվ կուլտուրին հողագործութեանը մեզ մոտ ամենիս ուշ մուտք
դրածն է, քան ճորտատիրական ինդուստրիան: Հացահատիկն իբրեւ ապ-
րանք շատ ոգտակար և դանում 80—90—ական թվականներին, իսկ ար-
դյունաբերական ձեռնարկութեանը ամենիս վաղ աշխարհի շահ էլին-
տային, վերի հետ չեր կարող համեմատվել վոչ մի գյուղատնտեսու-
թեանը»: Վոտչինային մանուֆակտուրան հարկավոր և գիտել իբրեւ
ճորտատիրական տնտեսութեան մի ձև, վերի միջոցով ֆեոդալ-կալ-
վածատներն իր շահերի համար ոգտագործում և աշխատանքի հաստ-
քական բաժանումը և արդյունաբերութեան արդյունքների համար
ստեղծված չուկան: Վոտչինային մանուֆակտուրան ծագեց իբրեւ ֆեո-
դալական արհեստի զարգացման արդյունք և Ռուսաստանում լայն չա-
փով արածվեց, այն բանի շնորհիվ, վոր նախորդ տնտեսական գա-
րացումը դեռ բավականաչափ չեր անջատել արհեստը գյուղատնտեսու-
թեանից, արհեստավորներին դուրսից քաղաք չեր տարել: Արհեստա-
վորների վրա ունեցած իր իշխանութեանը հենվելով եր վոտչինայի
կարող եր մանուֆակտուրա կազմակերպել:

Այս տնտեսական մանուֆակտուրաները հանդիսանում են արհես-
տի տեխնիկական զարգացման հանրագումարը, բայց վոտչինայի չոր-
ջանակներում, այլ վոչ թե քաղաքում: Մանուֆակտուրաները հանդիսա-
նում են ֆեոդալական տնտեսութեան ուղղակի հարմարումն առևտու-
րական հարաբերութեանը նույնպէս և այն պատճառով, վոր
նրանք աշխատում էին ուղիղ կալվածում արտադրող հումուլթով
աղղղիտով առեւ թե հիմնական գյուղատնտեսական արտադրութեանը
կից ստանդակ ձեռնարկութեան լինելով: Արտադրական հարաբերու-
թեանների ստորուկտուրայով մանուֆակտուրաները ֆեոդալիզմի ուղ-
ղակի շարունակութեանն էլին հանդիսանում, ինչքան վոր դրանց հիմ-
քը կազմում եր մանր ինքնուրույն արտադրողների հարկադրական
աշխատանքը: Հենց սկզբից սպանաբ արտադրող ձեռնարկութեանն

լինելով, դրանք կապիտալիստական ձեռնարկութեանն էլին վոչ մի-
այն այն պատճառով, վոր հիմնվում էին հարկադրական աշխատանքի
վրա, այլ նույնպէս և այն պատճառով, վոր դրանցում բացակայում եր
նաեւ կապիտալիզմի մի այլ նշանը. — դրանք լայնացող արտադրութեան
բաղիս ունեցող արտադրութեանն էլին. արտադրութեան պրոցեսը
դրանցում կրկնվում եր նախկին հիմունքով, նախկին խաշտարով:

Վոտչինային մանուֆակտուրայում արտադրված և ապա շուկա-
յում իրացված արտադրանքներից ստացվող դրամը հիմնականում գործա-
դրվում եր կալվածատիրոջ պահանջների բավարարման վրա, վորով-
հետեւ բանվորական ուժը և հումուլթը վերադարձվում էլին նույնպէս
շահելով կալվածատիրական գյուղատնտեսական արտադրութեան մի-
ջոցներով: Մանուֆակտուրան կալվածատիրական տնտեսութեան սուկ
ամենից ամենիս դրամական մասն եր: Մեզ մոտ Ռուսաստանում դրանք
չեյին, վոր արդյունաբերական կապիտալիզմի զարգացման յեղման ձև-
վեր հանդիսացան: Վորպեսզի դրանք կապիտալիստական ձեռնար-
կութեանների փոխարկվելին, հարկավոր եր վերափոխման մի տեսական
պրոցես, և դրանք մեծ մասամբ կապիտալիստական ֆարքիկաների չվե-
րանցին, վորովհետեւ XIX դարում աղնվականների շրջաններում ար-
դյունաբերական ձեռնարկատիրութեանը գրավվելը փոխարինվեց դո-
գմանտեսութեան ասպարիզում սկսված ձեռնարկատիրութեանը: Խա-
շոր արդյունաբերութեան իսկական կապիտալիստական ձևերի գա-
րացման համար բաղիս շտեղծելով, վոտչինային մանուֆակտուրանե-
րը միեւնոյն ժամանակ արդեւակում էլին այլ ձևերի զարգացումը,
վորովհետեւ դրանք շուկայում փոխարինում էլին այլ ձևերին, ճիշտ
այնպէս, ինչպէս միառժամանակ կուլտուրին գյուղատնտեսութեանը
հումուլթի շուկայում լիովին փոխարինում եր կապիտալիստական գյու-
ղատնտեսական ձեռնարկութեանը:

Աղնվականութեան արդյունաբերական ձեռնարկութեանն առան-
նահատուկ ուսական յերկուլթ չե: Շատ յերկններում կապիտալիզմի
զարգացման արշալույսին ֆեոդալներն ոգտագործում էլին հումուլթ-
թի, բանվորական ձեռքերի և պետական իշխանութեան վրա ունեցած
իրենց իրավունքներն արդյունաբերական ձեռնարկութեանն կազմա-
կերպելու միջոցով մեծ շահ ստանալու համար: Վերներ Չոմբարտն իր
«Քուրթուա» աշխատութեան մեջ մատնանշելով աղնվականութեան ար-
դյունաբերական ձեռնարկատիրութեան փաստը, դրա հետ միասին նը-
շում է, վոր կիսաֆեոդալական դրոշմ եր կրում:

Արդեն մատնանշել ենք, վոր կալվածատիրական կուլտուրին տնտեսու-
թեանն սպանաբ արտադրող տնտեսութեանն ուղղակի վրա առնցնելու դու-
ն

դադարեցանք պայքանախորժած և դյուղատնտեսական արդյունքներին ներքին (և արտաքին) չուկայի լայնացման դանդաղ անժողով:

Այս հիմնական պատճառը XVIII դարի շրջանակներում իր հերթին պայքանախորժում էր մի ամբողջ շարք պատճառներով, այն է՝ աշխատանքի հառարակական բաժանման դանդաղ պրոցեսով և այդ պրոցեսի վրա պարզաթյամբ, աշխինքն՝ արդյունագործող արդյունաբերության մեծ կապվածությամբ գյուղատնտեսության հետ, փոքր հետևանք արդյունքների և սպառող բնակչության դանդաղ աճումն էր. այնպիսի խոշոր արդյունաբերության յուրահատուկ աճումով, փոքր ստանդարտներով էր իր հաղաթանին ամրացված և ավելի վտանգավոր տնտեսության արդյունքներից ապրուստի միջոցներ ստացող բանվորի կողմից. ճորտատիրական տնտեսության տարածումով գույտ հողագործական կուրտուրա ունեցող ռաբոտները, փոքր հետև էլին գյուղատնտեսական արդյունքների վաճառքի շուկաներից և իրենց սպառողական կենտրոնները չունեին: Իսկ ծառանաչված յերևույթները բացառություններ չէին և փոքրեղ XVIII դարի շրջանակներից գուրս, հասնելով XV դարը, ուսուկան վաղ ֆեոդալիզմի ճորտատիրության վերահսկող տնտեսականները, ինչ փոքր կանոնը հետևյալ գլուխներից մեկում:

Դանդաղ ծախսվող շուկայի բազայի վրա տեղի չէր ունենում կալվածատիրական տնտեսության վերափոխման մոլեկուլյար պրոցեսը սպառողականից դեպի ապրանք արտադրող տնտեսություն՝ աշխատանքի կազմակերպության փեոդալական (կառային) սխառմի հիմքի վրա: Կալվածատիրական ապրանքայնացող տնտեսության և աշխատանքի կազմակերպության ու արտադրական հարաբերությունների ֆեոդալական սխառմի հակասությունը չատ դանդաղ էր հասունանում և մինչև XIX դարը հենց միևնույն սխառմի շրջանակներում էր լուծում ստանում կոտի կնտեսակֆիկացիայի միջոցով: «Գյուղացիների շահագործման ուժեղացումը, — գրում է Լենինը, — տեղի չէր ունենում կալվածատիրական տնտեսություններում ապրանքային արտադրության աճման հետևանքով, այն բանի հետևանքով, փոքր նրանք սկսեցին կոտային աշխատանքը գործադրել վաճառքի հացահատիկներ արտադրելու վրա, առ վրա թե միայն իրենց պահանջների բավարարման վրա»:

Միայն XIX դարում գյուղատնտեսական արդյունքների ներքին և արտաքին շուկաների ավելի արագ լայնացման կապակցությամբ կալվածատիրական տնտեսության վերածումն սպառողականից ապրանքարտադրող տնտեսության ավելի արագ բնթացավ: Այն ժամանակ էլ

ապրանք արտադրող տնտեսության և աշխատանքի կապակցության սխառմի հակասությունը չէր կորցրել արդեն այլևս լուծում ստանալ նախկին սխառմի շրջանակներում:

Ենդեղը Գերմանիայի ճորտատիրական տնտեսության ավելի վերում է:

«Կապիտալիստական շրջանը գյուղում իր գալուստն ավելից գյուղատնտեսական խոշոր արտադրության ձեռքով, փոքր հիմնված էր ճորտերի կոտային աշխատանքի վրա»:

Այս է առևտրա-գրամական հարաբերությունների ներդրումը տնտեսական ճորտատիրական տնտեսության գարգացման վերջնական արդյունք: ճորտատիրական (կոտային) տնտեսությունը պետք է դիտել իրենք: Գյուղատնտեսության մեջ կապիտալիզմի արժատացման ձևերից մեկը, փոքր արտահայտվում էր գյուղատնտեսության սպառողական տնտեսությունից փոխանակային դանդաղ վերափոխումով: Սրանով նախապատրաստվում էր կապիտալիզմի արժատացման պրոպագանդա, ինչպես Լենինն է սահմանել այն: Վարդիենտի պրոպագանդա ավելի ուշ, վար կալվածատերը գյուղատնտեսական արտադրության ապրանքում նախանձնություն իր ձեռքում պահելով, դանդաղորեն սպրանք արտադրողի յե վերափոխվում, վորպեսզի հետո աշխատանքի նարտափտադրողի յե վերափոխվում, վորպեսզի հետո աշխատանքի նարտափտադրողի կապակցությամբ կապիտալիստականի անցնի: Այս վերջին քակամ կապակցությամբ կապիտալիստական տնտեսության պրոցեսը ունի յե Ռուսաստանի կալվածատիրական տնտեսության պատմությունը XIX և XX դարերում:

Կոտային տնտեսությունն աշխատանքի կապակցության և արտադրական հարաբերությունների հենց սարուկտուրայում հակասություններ, փոքր քանի դնում, այնքան ավելի յեր աճում, ճորտատիրական տնտեսության մեջ մշտապես իրեն զգալ տալով: Այդ հակասության արտաքին արտահայտությունն էլ ճորտատիրական իրավունքն էր իրեն արտատնտեսական հարկադրանքի սխառմ: Այդ հակասության էլյա-թյունը գյուղացիական և կալվածատիրական տնտեսության պայքարին էր հանդու: Կոտային տնտեսությունը հիմնվում էր մանր ինքնուրույն արտադրողների շահագործման վրա: Կալվածատերն իր արտադրական գործունեությունը զարգացնելու համար ձգտում էր շխույտացնել, փոքր գյուղացին իր համար ավելի արտադրի, քան պահանջում է ապրուստի անհրաժեշտ միջինում: ճորտատիրական տնտեսության մեջ գյուղացիական հաղաթանի նախադրալ աշխատավարձի յուրառանգ մի ձև էր:

*) Энгельс. Маркс. — Приложение к «Развитию социализма от утопии к науке». изд. ИМЭ, стр. 92.

Բայց գյուղացիական տնտեսությունը, չնայած կոտի հարթաշատուղ պրոցեսին, քայլ առ քայլ կազմում էր շուկայի հետ, նրա ներգրծությունը յենթարկվում, շուկայի ներգրծությունն ատկ գյուղացու մեջ արթնանում էր կուտակման, իր տնտեսությունը յայնպեղնու բնագործի միտմամբանակ նիրհում է ամեն մի ինքնուրույն արտադրողի մեջ:

Այսանդից է ծագում հավելյալ աշխատանքի համար մղվող պայքարը կալվածատիրոջ և գյուղացու միջև: Այս պայքարն անխզելիորեն կապված է հողի համար մղվող պայքարի հետ, վերջինս ճորտատիրական տնտեսություն տնդենցը հանգիստանում էր գյուղացիների դանդաղ, բայց սնչեղ հողագրկումը:

Ճորտատիրական իրավագիտակցության տեսակետից կալվածատիրոջ մի ամբողջ շարք կաժայական գործողությունները հասցնում էին այն բանին, վեր գյուղացիական այդ սեփականությունը քշանում հաբխում էր, կալվածատերը խլում էր գյուղացու հողը և խանգարում նրան, տնտեսություն վարել, իսկ գյուղացին ցանկանում էր տնտեսություն վարել: Այս ֆոնի վրա մեր տոտը բացվում է գյուղացիական հեղափոխությունների յերկար շարքը: Յոսովության ժամանակը, իմենիցկու հեղափոխությունն Ուկրայնայում, Ստենկա Ռազինի ապստամբությունը և վերջապես Պուգաչովի բաւնոր XVIII դ. վերջում: Գյուղացիների սրայբարը կալվածատերերի գեմ XVII—XVIII դարերում մի պայքար է գյուղատնտեսություն մեջ կապիտալիզմի թափանցման այլ ուղիի համար՝ մանր գյուղացիական տնտեսության միջոցով: Այդ պայքարի արժատները հասնում են XVI դարը: Բայց ճորտատիրական տնտեսությունը միայն հատուկ հատարակալուն Ֆորմացիո չհամարելով, այլ հին ֆեոդալական հարաբերությունների հարմարման մի ձև զարգացող առևտրադրամական հարաբերություններին, միայն կոոսյին կալվածը գիանելով իրեն մի ձև, վորով ֆեոդալիզմը վերածում է կապիտալիզմի, —մենը կարող էլինենք գտնել Ռուսաստանի տգրարային եվոլյուցիայի յերկու ուղիի պայքարի ուղունքները, վոր հանճարեղ կերպով Անինը նշել է XIX—XX դարերի համար: Կալվածատիրական (կոոսյին) տնտեսությունը, XVI դարում հանդես գալով իրեն շուկան ապաստրիող գյուղատնտեսական արտադրության միակ ձև, գյուղացիական տնտեսությունը կալվածատիրականիցանը զարձրեց: Կալվածատիրական տնտեսությունը սխտեմատիկորեն սահմանափակում էր նրու կողը շուկայի հետ և խանգարում էր գյուղացիական տնտեսությանը հանդես գալ շուկայում իրեն գյուղացու:

1) М. Н. Иокровский.—Очерки по истории революционного движения в России, стр. 9.

տնտեսական արտադրության մի մրցող ձև: Բայց կալվածատիրական տնտեսությունը լիկվիդացիայի չեր յենթարկում գյուղացիական արտտեսությունը, ընդհակառակը, միայն գյուղացիական տնտեսությունն ինքնուրույն պահելով է, վոր կարող էր զարգանալ կալվածատիրական (կոոսյին) տնտեսությունը: Այսպիսով, գյուղատնտեսություն մեջ կապիտալիզմի արմատացման գյուղացիական (ամերիկական) ուղին առևաթե ինդիվիդում էր ճորտատիրական տնտեսության մամուլների ատկ և միայն 1861 թ. ուֆորմից հետո իրական հարաբերությունը զարձակվելով, վարովհետև գյուղացիական տնտեսությունը վերջապես հարաբերություն ստացավ կապիել շուկայի հետ:

(Крепостная Россия, сб. стр. изд. «Прибой», 1930 г., стр. А. Малышева.— К вопросу о сущности крепостного хозяйства, стр. 11—15).

ԱՌԱՋԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՅԵՐԿՐՈՐԳ ՅԵՎ ՅԵՐՐՈՐԳ ԿԵՏՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

ՃՈՐՏ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԴԵՊԻ ԴՅՈՒՂԱՆՏԵՍԱԿԱՆ ՄՆԱՑԱՍ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆԸ.

«Ըստ յերկրորդ ուվիդիայի (1743—46 թ. թ.) Վոլիկուտաթայում և Սիրիրում, Պետերբուրգի նահանգի բացառությամբ, ճորտ (աղանվաններին պատկանող) գյուղացիների թիվը 3,444,293 էր, իսկ բոլոր գյուղացիներինը՝ 6,419,579: Ճորտերը կազմում էին ամբողջ գյուղատնտեսական բնակչության 53,7 տոկոսը:

Ըստ յերրորդ ուվիդիայի (1762—66 թ. թ.) նայն վայրերում ճորտերի (աղանվաններին պատկանող) թիվը 3,786,771 էր, իսկ ամբողջ գյուղացիությունը—7,153,890: Ճորտերը կազմում էին բոլոր գյուղացիների 52,9 տոկոսը:

Ըստ չորրորդ ուվիդիայի (1781—83 թ. թ.) ճորտերը 3,092,869 էին, իսկ պետականները—4, 470,100»:

(Семевский, т. I, стр. 71).

ՃՈՐՏՆԵՐԻ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԴԵՊԻ ԱՄՐՈՂՋ ԴՅՈՒՂԱՆՏԵՍԱԿԱՆ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆՆ ԸՍՏ ՆԱԶՆԳՆԵՐԻ

«Ճորտ բնակչությունը խիստ անհամաչափ էր բաշխված ըստ Ռուսաստանի զանազան վայրերի: Այսպես, Յեկատերինա II ժամանակ Կալուգայի նահանգում ճորտերը կազմում էին բոլոր գյուղացիների 83 տոկոսը, Սմոլենսկի և Տուլայի նահանգներում—80 տոկոսը, Յարաթովի Գոստրոմայի, Ուլազանի և Պսկովի նահանգներում ավելի քան 70 տոկոսը:

Վելիկոուսիյի տասը նահանգներում— 40 տոկոսից մինչև 70 տոկոսը: Ընդհանրապես, ծախսամասերում ճորտ բնակչությունը խիստ սակավաթիվ էր: Այսպես, Ուֆայի նահանգում նա կազմում էր բոլոր գյուղացիների 21 տոկ., Կազանի նահանգում— 18 տոկ., Ուրնեյի նահանգում— 6 տոկ., Վլատկայի նահանգում— 2 տոկ., Արխանգելսկի նահանգում և Սիբիրում ճորտերի թիվը շատ քիչ էր:

(Семевский, т. I. стр. XI, введения).

Բանաստեղծ լեվ կուային գյուղացիների տոկոսը 20
նախանգում XVIII դ.

1. Կաստրոմայի նահանգում	85 ⁰ / ₀	Բաճրատու	Վոչ սեւահոյի չրջան
2. Վալդիգայի »	83 »	»	
3. Նիժնի-Նովգորոդի »	82 »	»	
4. Յարաուլովի »	78 »	»	
5. Ուրնեյի »	76 »	»	
6. Կալուգայի »	58 »	»	
7. Պեմերբուրգի »	51 »	»	
8. Վլադիմիրի »	50 »	»	
9. Նովգորոդի »	49 »	»	
10. Տվերի »	46 »	»	
11. Մոսկվայի »	36 »	»	Սեւահոյի չրջան
12. Սմալենսկի »	30 »	»	
13. Պսկովի »	21 »	»	
14. Վարոնեժի »	64 »	»	
15. Պենզայի »	52 »	»	
16. Ուրլովի »	54 »	»	
17. Տամբովի »	22 »	»	
18. Ռյազանի »	19 »	»	
19. Տուլայի »	8 »	»	
20. Կուրսկի »	8 »	»	

«Վոչ սեւահոյի չրջանում բաճրատու գյուղացիները 55 տոկ. էին, իսկ կուային գյուղացիները— 45 տոկ., սեւահոյի չրջանում բաճրատու գյուղացիները— 26 տոկ., իսկ կուային գյուղացիները— 74 տոկ.:

Միջին հետեւություն— 44 տոկ. բաճրատու և 56 տոկ. կուային գյուղացիները: (Семевский, т. I).

Այսպիսով բաճրային սխեման գերիշխում էր վոչ սեւահոյի չրջանում, իսկ կուայինը— սեւահոյի: Բաճրատու գյուղացիները փոքր քանակը Պսկովի և Սմալենսկի նահանգներում բացառվում է այն բանով, Վոչ ալդանց առկա չէր կուային տնտեսություն վուչի և կանեփի թելի մշակությամբ, Մոսկվայի նահանգում— այն բանով, Վոչ ալդանց կային հսկայական քանակությամբ կարվածատիրական, ճորտերի աշխատանքով բանալ զործարաններ:

ԿԱԼՎԱՇԱՏԵՐԵՐԻ ՅԵՎ ԳՅՈՒՂԱՅԻՆԵՐԻ ՀՈՂԻ ՔԱՆԱԿՈՒ-
ԹՅԱՆ ԵՎՈՒՈՒՑԻԱՆ ՎՈՉ ՍԵՎԱՆՈՂԻ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒՄ.

XVIII դարի վերջում կարվածատերերի վարելահողերը— 14 տոկ. գյուղացիները— 86 տոկ.:

XIX դարի կեսին կարվածատերերի վարելահողերը— 25 տոկ., գյուղացիներինը— 75 տոկ.:

6 ՍԵՎԱՆՈՂԻ ՆԱՀԱՆԳՈՒՄ

XVIII դ. վերջում կարվածատերերի վարելահողերը— 18 տոկ., գյուղացիներինը— 72 տոկ.:

XIX դ. կեսին կարվածատերերի վարելահողերը— 49 տոկ., գյուղացիներինը— 51 տոկ.:

(տես Վոգնեւենսկու քրեստամատիան— Экономика России в XIX—XX в. в. вых. I. стр. 55.)

ԳՅՈՒՂԱՅԻՆԵՐԻ ՀՈՂԵՐԸ ՅԵՎ ՀԱՆԳԱԿՆԵՐԸ (УГОДЬЯ)

«Կարվածատիրական տնտեսության այս կամ այն սխեմայի տիրույթումն անդրադառնում էր գյուղացիներին վրա, նախ և առաջ այն հողի քանակության վրա, Վոչ նրանց հատկացնում էր կարվածատերը: XVIII դարում, ինչպես մատնանշում է Վ. Ի. Սեմենովսկին, ժամանակակիցների վկայությամբ համաձայն զուտ բաճրային կարվածներում ամբողջ հողը ոգտագործման էր տրված գյուղացիներին, իսկ խուլ արկին պատկանող վտաշինանների քանակությունը չնչին էր, այս պատճառով կարելի չէ համարել, Վոչ բաճրային կարվածներում համարյա ամբողջ հողը գյուղացիներին էր տրված: Ընդ սմին հարկավոր է նշել, Վոչ XVIII դարում բաճրային գյուղացիները չափազանց աղքատ ոգտը վում էին անտառից: Մեկ հագուն բնկնող միջին հագաբաժինը հալա-թար էր 13½ գեոյատինի, վորոնցից 4 գեոյատինը վարելահող էր: XVIII-րդ դարում կուային կարվածներում գյուղացիներին բաժին էր

ընկնում ամբողջ կալվածատիրական հողի 2/3. — մեկ հողում միջին հաշվով ընկնում էր 8 դեռյառին վոչ սեահողի շրջանում և 7 դեռյառին — սեահողի շրջանում» (անասուի հետ: — Ա. Մ.):

(Игнатович.—«Помещичьи крестьяне», стр. 94)

ՃՈՐՏ ԳՅՈՒՂԱՑՈՒ ԲԱՀՐԱՅԻ ՄԵԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

(Из работ Н. П. Органовского.—Наделение земель помещичьих крестьян, стр. 21--22, и П. Б. Струве.—Крепостное хозяйство, стр. 90).

XVIII դ. սկզբին մեկ հողում ընկնող բահրան հասնում էր 40 կ. մինչև մեկ ուսրյու:

XVIII դ. կեսին մեկ հողում ընկնող բահրան հասնում էր 40 կ. մինչև 2 ուսրյու:

XVIII դ. կեսին մեկ հողում ընկնող բահրան հասնում էր 40 կ. մինչև 5 ուսրյու:

XIX դ. կեսին մեկ հողում ընկնող բահրան հասնում էր 40 կ. մինչև 20—25 ուսրյու:

Մանրություն.—Այդ ժամանակի ընթացքում հաճարի մի չեղմբուր, վոր 1760 թ. արժեք 1 ո. 26 կ., 1790 թ. արժեք արժեք մինչև 3 ո. 82 կ., իսկ XIX դարի առաջին կեսի ընթացքում—մինչև 6 ուսրյու: Այսպիսով բահրայի աճումը նշանավոր չափով առաջ ընկավ հացահատիկի գների աճումից: Սրան հարկավոր է ավելացնել, վոր բացի բահրայից բահրատու գյուղացիները մի շարք նստուրալ պարհակներ էլ էին կառարում»:

(См. Вознесенский.—Хрестоматия, стр. 57).

ԿՈՒԱՅԻՆ ԱՇԵԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ԶԱՓԸ.

Ջիտոր չափը և նրա կառարման կարգը չափազանց բաղձառատու էին: Մեծ մասամբ գյուղացու ժամանակը կես էր արվում: Սրան դառնալուն յեղանակներով էին հասնում: Սովորաբար մի յեղաչյրն աշխատում էր մյուսի փոխարեն, այսինքն՝ յեթե ընտանիքը կազմված էր յերկու ծխից (тягло), ապա մեկը մշտապես աշխատում էր իր համար, իսկ մյուսը—աղայի համար, այլ դեպքերում ամեն մի ծախ շաբաթը 3 ուր աշխատում էր իր համար, 3 ուր—կալվածատիրոջ համար, ընդ վորում հաճախ կալվածատերերը բոլոր ծխերը յերկու կեսի էին բաժանում, վարունք հերթով աշխատում էին շաբաթը 3 ուր:

Կառարմայի նահանգի վորոչ կալվածատերերի մոտ գյուղացիները պետք է կոռի գնային շաբաթը 3 ուր ժարտից մինչև դեկտեմբեր,

իսկ ձմեռվա 3 ամիսը նրանք ապառ էին արձակվում, վոր փոք փաստաբեկն պետական պարհակները վճարելու և իրենց սեփական կարիքների համար: Սակայն, յեթե կարիք լիներ խոտ կամ ծղուռ կրել, ապա ձմռան էլ գյուղացիներին մի քանի ուր կոռի էին կանչում, իսկ ուրիշ կալվածներում նրանք շաբաթը 3 ուր աշխատում էին ամբողջ տարին»:

(Игнатович.—Помещичьи крестьяне, стр. 176).

195-

807

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0225734

